

GILBERT DAGRON

«Η γέννηση μιας πρωτεύουσας. Η Κωνσταντινούπολη και οι θεσμοί της από το 330 ως το 451»

Μετάφραση Μαρίνα Λουκάκη • Εκδόσεις Μορφωτικού Ιδρύματος Εθνικής Τραπέζης

Ψηφιδωτό του 10ου αιώνα από την Αγία Σοφία. Εικονίζεται ο Κωνσταντίνος να προσφέρει την Πόλη στη θεοτόκο.

ΚΕΙΜΕΝΟ: ΒΑΣΙΛΗΣ ΠΑΓΚΑΛΟΣ

Η Κωνσταντινούπολη είναι μια πόλη πραγματική όσο και μυθική - και όχι μόνο για τους Έλληνες, κάτι άλλωστε που μπορεί να εξηγηθεί ιστορικά, αλλά και για όλο τον κόσμο, καθώς διαθέτει την πλέον μακροχρόνια ακμή που γνώρισε ποτέ οποιαδήποτε πόλη σε ολόκληρη τη γη. Φαίνεται όμως πως ο μύθος τη συνοδεύει από πολύ νωρίς, ήδη από την ίδρυσή της και ακόμη νωρίτερα. Ο Ζιλμπέρ Νταγκρόν, συγγραφέας του βιβλίου, παρ' όλες τις περγαμηνές του (καθηγητής από το 1975 και διευθυντής από το 1997 του Κολεγίου της Γαλλίας, από το 1996 πρόεδρος της Διεθνούς Επιτροπής Βυζαντινών Σπουδών, από το 1991 επίτιμος διδάκτωρ του Πανεπιστημίου Αθηνών και από το 1992 αντεπιστέλλον μέλος της Ακαδημίας Αθηνών), δεν παραβλέπει καθόλου τη σημασία που διαθέτουν ο μύθος και η παράδοση, φτάνοντας μάλιστα στο σημείο, στην εισαγωγή του, να παρατηρήσει κάτι που συνήθως δύσκολα παραδέχεται ένας ιστορικός: «Επιχειρήσαμε να κατανοήσουμε πώς ιδρύθηκε η Κωνσταντινούπολη και όχι άμεσα το γιατί, κρίνοντας ότι αυτή η συστηματική μελέτη των αιτιών είναι λίγο ρητορεία των ιστορικών και ότι εγκυμονεί τον κίνδυνο να υποκαταστήσει την πραγματική συνοχή ενός θρύλου με την ψευδοσυνοχή ενός ιστορικού λόγου. [...] Η 'μεθοδική αμφιβολία' του ιστορικού πρέπει να σταματά σε αυτό το *cogito* που το εκφράζει, πέρα από την ιστορία, η ιστορική παράδοση. Όπου μας ήταν δυνατόν, παραμείναμε σ' αυτή την κατεύθυνση που μας οδηγεί από τη μία στην άλλη. Το καλύτερο συμπέρασμα για την ιστορία της Κωνσταντινούπολης δεν θα μπορούσε παρά να είναι ο θρύλος της ίδρυσής της».

Παρ' όλα αυτά, βέβαια, «Η γέννηση μιας πρωτεύουσας» είναι μια εξαιρετική και επιστημονική μελέτη του πρώτου αιώνα της Κωνσταντινούπολης, ως την αρχή της βυζαντινής ιστορίας. Ήδη η πρόταση αυτή είναι αρκετά προκλητική, καθώς έχουν συνηθίσει να συνδέουμε την ίδρυση της πόλης με την αρχή της Βυζαντινής αυτοκρατορίας. Χρειάζονται λοιπόν κάποιες διευκρινίσεις, που θα δώσουν σε αδρές γραμμές και το στίγμα της σκέψης του συγγραφέα.

Η Κωνσταντινούπολη δεν ιδρύθηκε για να υποσκελίσει τη Ρώμη, αλλά για να γίνει η προέκτασή της. Δημιουργήθηκε για να είναι ένα δυτικό φρούριο στραμμένο προς την Ανατολή. Η γεωγραφική θέση της, λοιπόν, προϋποθέτει την ύπαρξη της Ρώμης και η πόλη γίνεται πρω-

τεύουσα χάρη στη σύνδεση με τη Ρώμη. Αλλά πρωτεύουσα ποιας αυτοκρατορίας; Σίγουρα μιας έκτασης μικρότερης από τη Ρωμαϊκή Ανατολή, καθώς η Κωνσταντινούπολη ως πρωτεύουσα υποδηλώνει την απώλεια της Συρίας, της Παλαιστίνης και της Αιγύπτου.

Οι συνέπειες της ίδρυσης της Κωνσταντινούπολης δεν είχαν γίνει αντιληπτές πριν από τη σύνοδο της Χαλκηδόνος (451), όταν ο πάπας αρνήθηκε να αναγνωρίσει τα δικαιώματα και τα προνόμια του πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως, δηλαδή όταν η Ρώμη αρνήθηκε να αναγνωρίσει εμπράκτως την ύπαρξη μιας νέας πρωτεύουσας στην Ανατολή.

Η Κωνσταντινούπολη γίνεται η Νέα Ρώμη καθώς καταρχήν αποσπάται από την επαρχιακή διοίκηση και γίνεται συγχρόνως η έδρα του αυτοκράτορα και το κέντρο της αυτοκρατορίας. Κυρίως όμως επειδή κληρονομεί από τη Ρώμη, μαζί με το όνομα και τα δικαιώματά της, τους θεσμούς εκείνους που την χαρακτηρίζουν: τη σύγκλητο, τους δήμους, τον έπαρχο.

Το χαρακτηριστικό των θεσμών αυτών είναι ακριβώς ότι δεν ανήκουν στην Κωνσταντινούπολη. Τους λαμβάνει από τη Ρώμη μαζί με τον ρωμαϊκό χαρακτήρα και τη μακραίωνη ιστορία τους, που μόνον αυτή τους δικαιολογεί. Δεν υπάρχουν στην αρχή δύο πρωτεύουσες, αλλά μια διπλή πρωτεύουσα, όπως επίσης διπλή σύγκλητος, διπλή υπαρχία.

Η αυτοκρατορική ιδεολογία, με τη σταθερότητά της, αντικαθιστά τους αιώνες της ρωμαϊκής ιστορίας που λείπουν από την Κωνσταντινούπολη. Αντίστροφα, μέσα στον αρχαίο και τον νέο κόσμο, ως η πιο ζωντανή μορφή της πόλης αναδεικνύεται γρήγορα η Εκκλησία του πατριαρχείου, που έχει την τύχη να γεννηθεί και να αναπτυχθεί ταυτόχρονα με την ίδια την πόλη και να ταυτίζεται μαζί της ως προς την ιστορία τους.

«Μελετώντας τους θεσμούς της Βασιλεύουσας, βλέπει κανείς πόσο δύσκολα μεταφυτεύτηκε το ρωμαϊκό πρότυπο, πόσες φορές κινδύνευσε να απορριφθεί προτού ευδοκιμήσει, πόσες φάσεις πέρασε επί ενάμιση αιώνα ωσόντου διαμορφωθεί μια νέα κοινωνία σ' αυτή την πρώτη μεγαλόπολη του Μεσαίωνα. Η κοινωνία αυτή είναι χριστιανική, όπως και η πόλη, και αυτό το στοιχείο τις κάνει να ξεχωρίζουν, κατά τη νοοτροπία όπως και κατά την τοπογραφία, μέσα σε μια επικράτεια που δεν είναι πλέον η Ανατολική Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία, χωρίς να είναι ακόμα η Βυζαντινή».